

TÁJHASZNÁLAT A KOLOZSMONOSTORI BENCÉS APÁTSÁG KAJÁNTÓ-VÖLGYI BIRTOKAIN

BENCZE ÜNIGE – TODA OANA

Kutatásunk az apátságtól mintegy 15 kilométerre fekvő kajántói birtokok tájhasználatára összpontosít. Az írott források alapján a kajántói völgyben legalább öt település, telek vagy birtokrész tartozott az apátsághoz (Kajántó, Máriatelke, Tiburcztelke, Szilvástelek, Bőnye/Benye). E birtoktömb központja valószínűleg a legnagyobb kiterjedésű Kajántó volt, köréje csoportosult a többi telek. A szórványos forrásadottságoknak és hiányos régészeti kutatásoknak tulajdoníthatóan vizsgálatainkat az írott források, régi és modern térképek bevonásával, a helynevek segítségével, valamint terepbejárási adatok alapján végeztük. Az összegyűjtött adatok alapján sikeresen azonosítottuk Kajántó északi határrészét és kisebb részeket a település nyugati és keleti határából. A terület tájhasználatát csak részben sikerült tisztáznunk, mindazonáltal azonosítottunk telkeket, utakat, szántókat, szénafüveket, erdőket és egy nagy kiterjedésű mocsaras területet, ahol valamikor halastavak is léteztek.

Kulcsszavak: Kolozsmonostor, bencés apátság, tájhasználat, monasztikus táj, birtokstruktúra, úthálózat
Keywords: Kolozsmonostor, Benedictine abbey, land use, monastic landscape, estate structure, road network

Az apátság alapításának pontos időpontját nem ismerjük. A magyar történetírás hosszasan foglalkozott az alapító azonosításával, így a jelen munkában szükségtelen erre részletesen kitérni. Három uralkodó neve is felmerült eddig – I. István (997–1038), I. Béla (1061–1063) és I. László (1077–1095) –, a legújabb értelmezések szerint pedig a legutóbbi király idején hozták létre.¹ A királyi alapítású bencés apátság az esztergomi érsek alá tartozott. A 12. század végén az apátság *exemptio*i körül kialakult vita nyílt összeütközéshez vezetett az erdélyi püspökkel (Adorján: 1187–1202), aki a gyulafehérvári kanonokkal és másokkal behatolt a monostorba, az apátot két szerzetessel együtt börtönbe vetette, a monostort leromboltatta.² Hasonlóképpen járt el Vilmos püspök (1204–1211) is, aki az apátság kiváltságleveleit pusztította el.³ A konfliktus kitöltötte a 13. század első felét, majd e válságos helyzet tetőzéseként 1241-ben a mongol betörés pusztította el az apátságot. Három-négy évtizedre volt szükség ahhoz, hogy az apátság újból benépesüljön, az épületek újjáépítése megkezdődjön, illetve birtokaik kiterjedése, birtoktestük határa – az egyre jobban terjeszkedő erdélyi püspökséggel és egyéb magánbirtokosokkal szemben – tisztázódjék.

Az apátság 1556-ig működött, amikor a kolozsvári országgyűlés elhatározta az egyházi javak lefoglalását. 1579-ben Báthory István adományaként rövid ideig a jezsuitákhoz, majd kincstári tulajdonba került. Az Erdélyi Fejedelemség megszűnése után ismét a jezsuiták birtokolták, majd több tulajdonosváltást követően a római katolikus egyházé lett.

Az apátságnak a középkori Kolozs vármegye területén elhelyezkedő birtokairól

Az apátság birtokainak eredeti kiterjedése nem ismert, a 14. század első feléből származó első hiteles adatok már a birtok átalakulásáról tanúskodnak. A legkorábbi birtokösszeírás egy 1263-ra keltezett 14. századi hamis oklevél IV. Béla (1235–1270) nevében.⁴ A benne felsorolt birtokok egy ré-

¹ KMJKV 1990, I, 20–21.

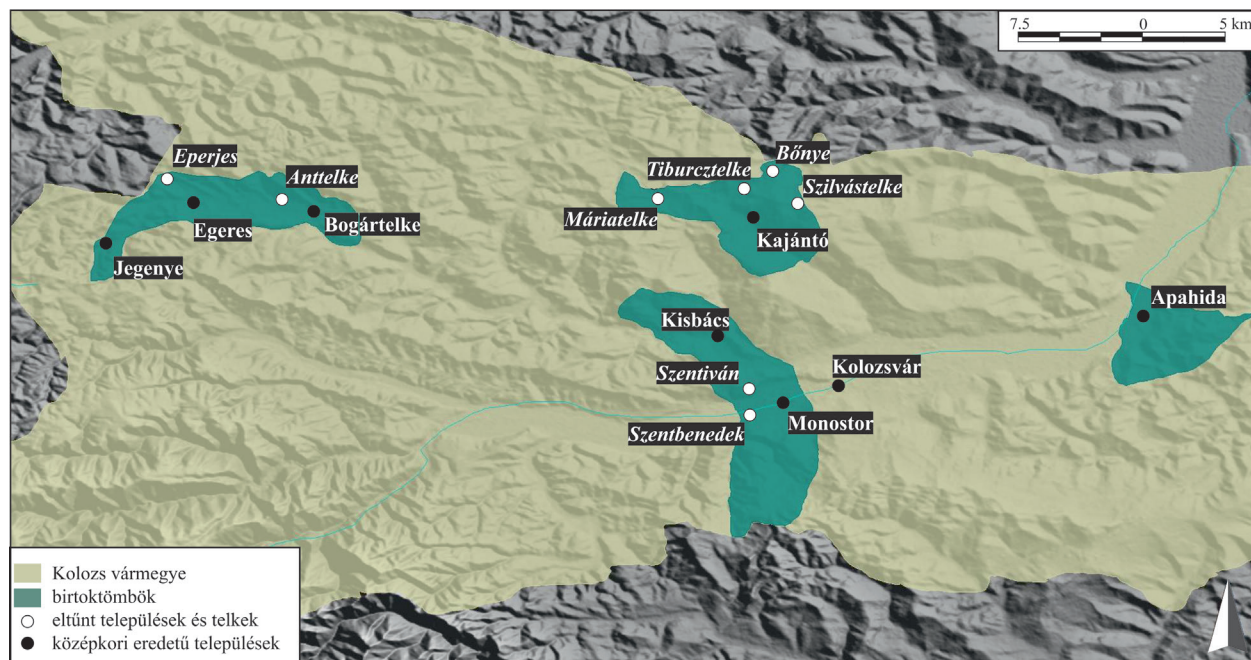
² FEJÉR 1829, 386–387.

³ FEJÉR 1829, 386–387.

⁴ EO 1997, 206/239.

szére vonatkozó bencés tulajdonjogot egyéb oklevelek is igazolják, így nagy valószínűséggel közöttük lehetnek azok a javak is, amelyeket az apátság még alapításakor kapott. E hamisítvány feltehetően már egy átalakult 14. századi birtokszerkezetet tükröz. Eredetileg az apátság, ha nem is összefüggő birtoktestként, jelentős Kolozs vármegyei területtel rendelkezhetett.⁵ Az írott források, illetve a birtokok karaktere arra utal, hogy az apátság a birtokai túlnyomó részét a 11. és 12. században szerezte, amikor a vármegyében még számottevő királyi birtok volt. Az erdélyi püspökökkel fennálló ellentétek és a mongol pusztítás következtében a 13. században az apátság birtokainak a szerkezete átalakult.⁶ Az apátság újjáéledését egy 1299-es hiteles oklevél jelzi, amikor Lázár apát egy Kolozs megyei birtokcserére révén megbékélt az erdélyi püspökkel.⁷ A birtokcsere következménye az apátsági területek kisebb, összefüggő tömbökbe történő átszervezése volt, amelyek három folyó mentén csoportosultak. Az eddigi kutatások legalább 44, különböző megyékben fekvő települést tulajdonítottak az apátságnak.

Kolozs megyében közel 19 települést vagy földrészt birtokoltak. A központi birtoktömb a monostor épületei körül, a Kis-Szamos (Someșul Mic) mindkét oldalán terült el. Egy második csoport a Nádas (Valea Nadășului) mentén, míg egy harmadik a Kajántó völgyében (Valea Chintăului) csoportosult (1. kép). Kérdéses azonban, hogy a számos monostori birtok közül ténylegesen hányat igazgatott az apátság, mivel tudjuk, hogy egyes területeket elég korán elveszített,⁸ másokat pedig csak hamisítványok kötnek a konventhez.⁹ Ezzel a kérdéskörrel jelen dolgozatunkban nem foglalkozunk, az itt tárgyalt területek ugyanis a kolostor működésének teljes ideje alatt annak igazgatása alatt álltak.

1. kép. Az apátság Kolozs megyei birtoktömbjei
Fig. 1. The abbey's estate clusters in Kolozs County

Az apátsági birtokokat az apát által kinevezett официálisok irányították, akikről kevés adatunk maradt fenn, így pontos működésük nem ismert. A forrásaink arról vallanak, hogy a helyi официális bírói fórum volt. Az официális ezenfelül részt vett a termények értékesítésében és a jövedelmek kezelésében is.¹⁰ Az apát официálisának lenni olykor veszélyes foglalkozás volt, hisz az egyszerű elűzésről, a megölési szándékon túl egészen a gyilkosságig találunk példát arra, hogy az erőszakoskodó szomszéd a vitás birtokon miként próbálta kiiktatni az apát emberét.¹¹ Az alkalmazott официálisok általában helyi nemesek voltak, viszont nem tudjuk, hogy egy-egy официális alá hány birtok tartozott, illetve

⁵ SZABÓ 2012, 46, 121. lábjegyzet.

⁶ Részletesen lásd LUPESCU 2005, 26–28.

⁷ EO 1997, 326–327/583, 584; MOL, DL 29104, DF 275165.

⁸ Például a teremi birtokot István ifjabb király (1262–1272) már 1264-ben végleg kivette a kolostor joghatósága alól, és híveinek adományozta. EO 1997, 209/249.

⁹ Apáthavasa vagy a Leske erdő csak hamisítványokból ismert.

¹⁰ SZABÓ 2012, 48–50.

¹¹ Pl. 1375-ben az apát bőnyei официálisát, Pált érte támadás a Macskási nemesek felől.

hogy egymáshoz közel fekvő birtokokat az adminisztráció szempontjából tömbösítették-e vagy sem. Az eddigi kutatások arra is fényt vetnek, hogy az apátság alapvetően saját kezelésben tartotta birtokait, azokat jobbágyokkal műveltette meg.¹²

A kutatási terület és a felhasznált források

Kutatási területünk a Kajántó völgyére összpontosít, amely nagyjából 15 km-re található az apátsági központtól. Az írott források alapján legalább öt település és telek tartozott e völgyben Kolozsmonostorhoz: Kajántó (Chinteni), Máriatelke (eltűnt), Tiburcztelke (elnéptelenedett), Szilvástelek (eltűnt) és Bőnye/Bénye (eltűnt) (1. táblázat). A települések közül a legnagyobb (és talán a legkorábbi) valószínűleg a ma is létező Kajántó lehetett, amely központi szerepet töltött be, a többi telek ennek határán helyezkedett el (Máriatelkét kivéve, mely általában elhatárolva jelenik meg).¹³ A telkek nagy része eltűnt a 15. század folyamán, csak Tiburcztelke maradt használatban a 17–18. századig (2. kép).¹⁴

Központi birtok	Belső szerkezet, vitás területek	Birtoktípus	Első hiteles említés	Település	Templom	Bírósági ügyek
Kajántó (Chinteni)	Kayanthow	központi település (<i>possessio, villa</i>)	1285?/1332	X	X	per
	Bewnye	<i>predium, terra, silva</i>	1332	X?		per, haszonbér
	Szilwastelke	<i>silva</i>	1339			per
	Kayantho Pada	<i>pratum, fenillum</i>	1339			per, gyújtogatás, lopás
	Tiburcztelke	<i>terra deserta-habita, possessio, locum sessionalem</i>	1285?/1332	X	X	per, gyilkosság
	Mariatelke	puszta? (<i>possessio</i>)	1285?/1315	X?		per

1. táblázat. Az apátsági birtoktömb belső szerkezete és a vitás területek

Table 1. Internal structure of the monastic estate cluster and its disputed lands

Vizsgálódásainkat az írott források tanulmányozásával kezdtük, majd a helynevekkel és a történelmi térképeken fellelhető adatokkal folytattuk. Kajántó környékén, a későbbi terepmunkát megkönnyítendő, megpróbáltuk beazonosítani a helyneveket.¹⁵ A létező határleírások összegyűjtését követően célzottan, intenzíven bejártuk a terepet. Ezalatt a környék kommunikációs hálózatát,¹⁶ a birtokszerkezetet, a földhasználatot és az eltűnt településeket vizsgáltuk. Fontos kiemelni, hogy a korai, 13. századi és 14. század eleji források túlnyomó része hamisítvány.¹⁷ Ezek tartalmazhatnak ugyan valós adatokat, amelyeket azonban csak akkor vettünk figyelembe, amikor más források is megerősítették az adott információ valóságtartalmát. Hasonló, holisztikus megközelítésű elemzést a kolozsmonostori vagy akár más erdélyi kolostori birtokok esetén még nem végeztek, ez az első ilyen jellegű próbálkozás. Kihangsúlyoznánk, hogy a középkori Erdély tájrégészeti kutatása igencsak kezdeti stádiumban van, a korábbi vizsgálódások is inkább csak érintették a jelzett témakört.

¹² SZABÓ 2012, 114–115. A fennmaradt oklevelek, főleg a késő középkoriak (14–16. század) általában csak a jobbágyokról emlékeznek meg, így az apátsági népek hierarchiája nem rekonstruálható.

¹³ Máriatelke a mai Szellőcske-völgyben (Valea Săliștei) helyezkedik el és nem a kajántói völgyben, de mivel a többi településsel együtt egy összefüggő birtokcsoportot alkotott, és a korabeli források is együtt kezelik őket, így mi sem fogjuk földrajzi elhelyezkedésük miatt különválasztani.

¹⁴ SZABÓ 2009, 10. C, 930–932.

¹⁵ A helyneveket kigyűjtöttük az írott forrásokból, történelmi és modern térképek segítségével igyekeztük ezeket beazonosítani és a mai helynévanyaggal összevetni.

¹⁶ Pontosabban a regionális, a telkeket összekötő utakat, amelyeket a források is említene.

¹⁷ Részletesen lásd JAKÓ 1984, 111–139.

2. kép. Az elnéptelenedett Tiburcztelke helye az első katonai felmérésen

Fig. 2. Location of the deserted Tiburcztelke on the first military survey

A Kajántó-völgyi települések

Kajántó első hiteles említése 1332-ből (talán már 1285-ből¹⁸) származik, két szomszédos, lakatlan apátsági terület, Tiburcztelke és Bőnye kapcsán esik szó róla. A korábbi (13. századi), Kajántót is említő forrásokról Jakó Zsigmond kritikai vizsgálódásai igazolták, hogy többségükben későbbi (14–15. századi) hamisítványok.¹⁹ A témával legbehatóbban foglalkozó kutató szerint a korai oklevelek hiánya az apátság számos pusztításával hozható kapcsolatba (a fentebb említett viták az erdélyi püspökkel vagy a mongol támadás). További teleknevek Kajántó határán a 14. század első felében bukkannak fel: Szilvástelek és Máriatelek. Mindkettő esetében azonban valószínűnek tartjuk, hogy már a 12–13. században is létezhettek. Korábbi kutatások, terepbejárások nem foglalkoztak az eltűnt telkek, települések felderítésével ebben a régióban,

így munkánkat az alapoktól kellett kezdenünk. A forrásadottságok egyenletlensége miatt településtörténeti szempontból annyit tudunk még, hogy Kajántónak a 14. században biztosan volt temploma,²⁰ míg Tiburcztelkén valószínűleg egy kápolna állhatott (1341).²¹ Később a tiburcztelki templom a kajántói plébánia Szent Ilona filiájaként (1432) jelenik meg.²²

Határrekonstrukció: a középkori helynevek és határrészek térbeli elhelyezkedése

A forrásadottságoknak köszönhetően Kajántó középkori határának rekonstruálása a térség és az apátság birtokszerkezetében talán egyedi lehetőséget kínál. Az írott források számos középkori helynevet őriztek meg, melyek csekély része máig fennmaradt a helyi lakosság körében, másik része átalakult az idők folyamán. Általános tendencia, hogy a helynevek a középkori szövegekben magyarul jelentek meg, később, a 17–18. századtól teljesen új román nevet/megfelelőt kaptak, vagy lefordították románra őket, vagy a magyar helynevet román kiejtéssel írták le. Ekkor a Kajántó völgyének lakossága majdnem teljesen kicserélődött (a táblázatunkban jól látható ez a változás, lásd 3. kép és 2. táblázat). A helynévtáblázatban azokat a 14–15. századi okleveleket jelenítettük meg, amelyek az északi határ különböző részeinek a leírását tartalmazzák, ezek alapján állítottuk össze az északi határvonal teljes hosszát.

A terepbejárást követően részlegesen rekonstruáltuk és GIS alapú adathalmazokat generálva térképre vetítettük a középkori helynevek térbeli elhelyezkedését. Forrásaink sajnos csak részleges, helyenként torz képet mutatnak, mivel az adatok főleg határjárásokból és peres iratokból származnak, melyek csak egy bizonyos területre vagy határrészre koncentráltak, ahol éppen vita kerekedett, vagy hatalmaskodások történtek. Nyilvánvaló, hogy így a vitás határrészek helynévanyaga jobban megmaradt és változatosabb képet mutat, mint a békésebb határrészekén, ahonnan egyértelműen kevesebb forrás áll rendelkezésünkre. A peres iratok és határjárások aránylag részletesek, főleg azokon a területeken, ahol a határviták évtizedekig elhúzódtak. Az egyik ilyen jelentős helyi konfliktus Tiburcztelkéhez köthető, amely több generáción át zajlott az apát és a területet magukénak valló nemesek között.²³ A Macskásiak határfoglalásainak köszönhetően szintén részletes határleírások

¹⁸ E forrás hitelességét Jakó Zsigmond nem vonta kétségbe, viszont furcsa módon több szálon is kötődik a 14. századi hamisítványokhoz, így ezt a forrást fenntartásokkal kezeljük. Remélhetőleg egy, a témában jártas szakember tudja ezt tisztázni. Eredetiben nem maradt fenn, csak egy későbbi másolatban. EO 1997, 265/412; MOL, DL 38708.

¹⁹ Jakó 1984, 111–139.

²⁰ ENTZ 1994, 55, 104–105. A ma is álló templom félköríves szentélyű, és hajójának keleti fele is a 13. századra keltezhető.

²¹ EO 2008, 58–59/76; MOL, DF 275166.

²² MOL, DL 37234, 8–9.

²³ Már 1339-ben javában folyt a pereskedés Tiburcztelke miatt, Deme (Pogány István famulusa) és az apátság között. Az ügy csak 1393-ban dőlt el az apátság javára. Lásd ZsOKL 1951, 343–344/3107; MOL, DL 28735.

maradtak ránk. A fentiekén kívül a diósi és bodonkúti nemesekkel keletkezett határviták nyomán maradtak fenn jelentős számban határleírások, határjelek. Kajántó északi határát aránylag pontosan rekonstruáltuk (4. kép), nyugatra és keletre is több adattal rendelkezünk, így nagyrészt ezek a részek is korhűek. Többé-kevésbé sikeresen azonosítottuk az eltűnt telkek helyét, részben kiterjedésüket is meg lehetett figyelni: Kajántó teljes határát fekete vonallal, a bizonytalan részeket pedig fekete szaggatott vonallal jelöltük (8. kép). A legtöbb helynév természeti vagy antropogén jelenséget, tájformáló tényezőt fed. Az antropogén elemek közé a településeket, utakat, halastavakat és mesterséges határjeleket soroltuk. A határjárások a természetes határjelek (fák, dombok) mellett nagyszámú, mesterségesen emelt határjelet említenek (földhányások/halmok, árkok, lineáris jelek-gát?, sánc?, utak).²⁴ Az intenzív mezőgazdaság, állattartás és erdőirtások miatt ezeket terepen csak két esetben sikerült azonosítani. Viszont több határhelyet is megtaláltunk: pl. *Darvastó*, *Saashalom*/*Faashalom*, *Zebedey*, *Warhegy* (3. kép), illetve több, a határ mellett haladó út vonalát is azonosítottuk.

3. kép. A középkori helynevek terepi elhelyezkedése
Fig. 3. Spatial distribution of the medieval toponyms

Adatelemzés: természeti és antropogén tájformáló tényezők

Talajeróziós folyamatok és földcsuszamlások

Kolozsvár és környékének geomorfológiai kialakulása a geológiai neogénig, néhol az eocénig követhető. Kajántó völgyének altalaját oligocén és miocén üledéksorok töltik ki. Ezek helyenként agyagból, márgákból, pados kifejlődésű mészkövekből, máshol laza homokrétegből állnak, melyek keménysége és az eróziós folyamatokkal szembeni ellenállása különböző. Az erdőirtások miatt nagy területet érintő földcsuszamlások, suvadások és erózió jelentkezett a völgy mindkét oldalán, amelyek következtében középkori utak, szénafüvek, legelők semmisültek meg. A suvadások ma is jellemzik a Kajántó völgyét (9. és 10. kép).

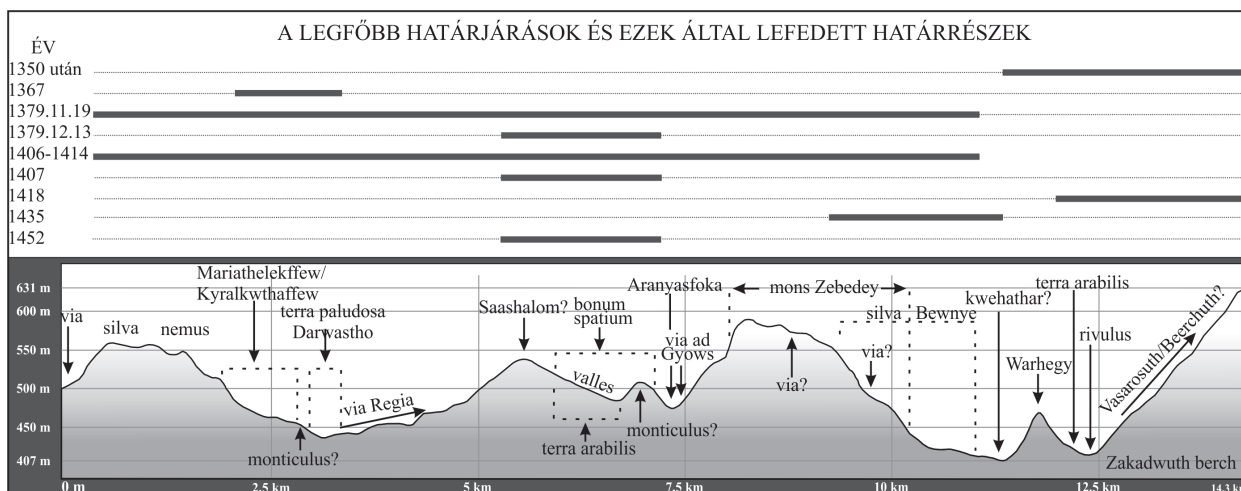
Vízszabályozás és egyéb antropogén beavatkozások

Kajántó és környékének modern kori nagyszabású tájbeavatkozásai közé soroljuk a kiterjedt erdőirtások (10. kép) mellett a folyószabályozásokat, amelyek főleg a nagyobb vízfolyásokat érintették. További antropogén beavatkozásnak tekintjük az intenzív legeltetést és a kiterjedt mezőgazdasági területeket (10. kép), habár az utóbbiak térfoglalása és használata visszaszorult az elmúlt években, inkább Kolozsvár növekedése és az új házak, lakónegyedek, utak építése jelent nagyobb tájalakítást.

²⁴ Jelen dolgozatunkban nem térünk ki részletesen a határjelek kérdéskörére, átfogó bemutatásukat lásd: TAKÁCS 1987.

ID	Helynév	Helynév-típus	Első hiteles említés	Írott forrásokban és térképeken				
				14. sz.	15. sz.	16. sz.	17-18. sz.	19. sz.
1	<i>Kayantho</i> (Chinteni)	település/telek	1285?/1332					
2	<i>Tyburcztelke</i> (elnéptelenedett)	település/telek	1285?/1332					
3	<i>Máriatelke</i> (eltűnt)	település/telek	1285?/1315				?	?
4	<i>Bewnye</i> (eltűnt)	erdő/erdőség/föld/telek	1332					
5	<i>Szilvastelek</i>	erdő/erdőség	1339					?
6	<i>Bedehalma</i>	domb	1315				?	?
7	<i>Herethhalm</i>	domb	1315					
8	<i>Warhegy</i>	domb	1350 után					
9	<i>Zakadwuthberch</i>	domb	1350 után					
10	<i>Kayanthou Pada/ Josephzenaffywe</i>	szénafű/rét	1339					
11	<i>Zyluastelkeberke/ Yosephberke</i>	domb	1339					
12	<i>pratum Bydeskut</i>	kút/forrás/legelő	1452					
13	<i>Kyralkwthaffew</i>	liget	1367					
14	<i>Mariathelekffew</i>	erdő	1367					
15	<i>via venit de Zentmihalytelek</i>	út	1367					
16	<i>locus Rawazlywk</i>	ismeretlen	1367 (1315)					
17	<i>terra paludosa Darwastho</i>	mocsár/tó	1367					
18	<i>via Regia</i>	út	1379					
19	<i>Saashalom/Faashalom</i>	domb	1379					
20	<i>Aranyasfoka</i>	patak	1379					
21	<i>via iret ad Gyows</i>	út	1379					
22	<i>mons Zebedey</i>	domb	1379					
23	<i>viam de... Kayantho ad Machkas</i>	út	1379					
24	<i>fossatum Teulgypatak</i>	patak	1377				?	?
25	<i>via Vasarosuth/Beerchuth</i>	út	1418					
26	<i>via Wagaaswuth</i>	út	1435					
27	<i>Kewhathar</i>	határjel	1435					
28	<i>Kayanthowth</i>	út	1564					
29	<i>via publica a Obuda vs Zomordok</i>	út	1461					
30	<i>Kyralkwth</i>	kút/forrás	1315					
31	<i>via publica ad Korog</i>	út	1398					

2. táblázat. A középkori helynevek időbeli előfordulása
 Table 2. Chronological occurrence of the medieval toponyms

4. kép. Kajántó északi határvonala és annak magassági profilja
Fig. 4. The northern perambulated boundary and its elevation profile

Utak és útvonalak

A birtokhatárhoz hasonlóan a középkori utak fontos elemei voltak és meghatározták egy adott terület térbeli szerkezetét. A birtokok és telkek az úthálózathoz igazodva alakultak ki, és annak függvényében változtak, elsősorban a fontosabb és járható utak mentén, majd később helyi szinten átalakítva és változtatossá téve a már kialakult kommunikációs rendszert.

Kajántó és Máriatelke környékének legfőbb útvonalait az írott források majdnem teljességükben említik. A kontextus pedig ugyanaz, mint a tájelemek esetében, a tiburcztelki, az északi és északkeleti határviták kapcsán jelennek meg. A határ többi részére vonatkozóan is állnak rendelkezésünkre források, a birtok központi területére azonban csak a kora újkorban találunk adatokat, miután a középkori birtoktömb felosztódott. A fennmaradt helynevek (2. táblázat, 3. kép) azt mutatják, hogy a középkori utak nevei mint határjelek kiemelkedő számban maradtak fenn a régióban. Az utak (egy részének) elhelyezkedését többé-kevésbé pontosan meg lehetett határozni, amely alapján az utak hierarchiájáról, a települések közötti kommunikációról, gazdasági funkcióról és fizikai jellemzőkről alkothattunk képet.

A fennmaradt középkori latin megnevezések alapján, mint például a *regia*, *publica* és *magna*, nagy, jelentős utakat azonosítottunk. A hasonló elnevezésű utaknak általában nemcsak regionális, helyi összekötő szerepe volt, hanem a régióban, a szomszédos településeken is túlnyúlt. Jelen tanulmányban viszont a különböző útrészeket csak helyi, regionális szempontból vizsgáljuk, meghatározva azokat, amelyeket sűrűbben használtak, ha az apátsági birtokokra akartak eljutni Kolozsmonostorról vagy Kolozsvárról, de a környező falvak megközelítését sem hagytuk figyelmen kívül (5. kép).

Az úthierarchia legtetjén talán az 1379-ben először említett „*via magna qui vocatur via Regia*”²⁵ helyezkedik el, amely regionális és nagy valószínűséggel hosszú távú funkciót látott el (4. kép; 5. kép/fu1).²⁶ A Szellőcske (Săliște) és nádaspapfalvi (Popești) völgyek mentén haladt északról dél felé, átszelve Máriatelkét, szorosan követve a *Darwastho* melletti, nyugati dombok szintvonalait (11. kép), meglehetősen közel a *Kyralkwth* nevű helyhez.²⁷ Hozzávetőleges elhelyezkedését az első katonai felmérésen megjelenő 18. századi Berend (Berindu) felé haladó postaút jelzi. Az út esetleges maradványait a helyszínen nem sikerült beazonosítani a nagyfokú modern kori tájrendezés és egyéb táji beavatkozások miatt.²⁸ Ez az út választotta el Máriatelkét Bodonkúttól (Vechea), és ezen az úton lehetett a leggyorsabban elérni Kolozsmonostort, ahogyan azt egy másik forrás is jelzi, amelyben az irányát is kiemelik Nádaskoród (Corușu) felé.²⁹ Ez lehetett az az út, amelyet 1398-ban említenek Nádaskoród felől, Nádaspapfalvától délre (5. kép/fu8).³⁰

²⁵ E helyi részletes elemzés során esélyünk adódott korábbi téves levéltári értelmezéseket kijavítani és bizonyos útrészek általános elhelyezkedését meghatározni (TODA 2015, 266–267).

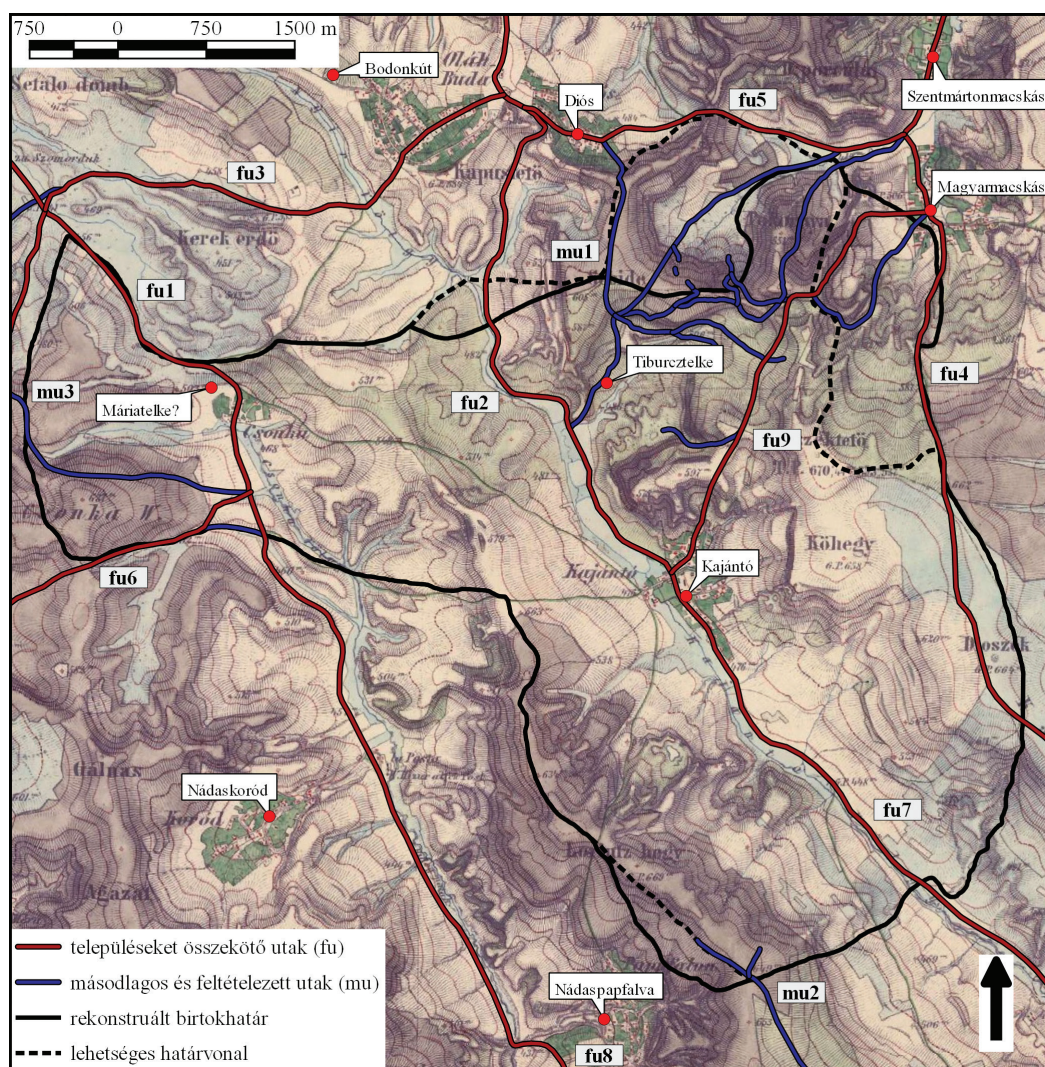
²⁶ A *magna via*, melyet 1315-ben (EO 2004, 115/255; MOL, DL 28717) említenek, talán erre vonatkozik, de csak további terepmunkával tisztázható a kérdés.

²⁷ DRH C 2006, 666/435; MOL, DL 38708.

²⁸ Csak északon látható egy burkolat nélküli része, a mai Szellőcske-völgy (Săliște Veche) és Berend között.

²⁹ DRH C 2006, 686/442; MOL, DL 38708.

³⁰ MOL, DL 28767.

5. kép. A kajántói birtoktömb úthálózata

Fig. 5. The road network of the Kajántó estate cluster

További írott források egyszerűen a *via* szóval említik a településeket összekötő utakat.³¹ A kajántói birtokot északról (Diós és Bodonkútról) délre (Kolozsvár irányába) átszelő utat két forrás is említi, egyik 1379-ben az északi határnál Diós felé az *Aranyos-patak* mentén (5. kép/fu2), másik 1564-ben Kolozsvár határain belül, *Kayanthowth* formában (5. kép/fu7).³²

Számos útnak jutott fontos összekötő, közvetítő szerep a mikrorégióban (például 5. kép/fu3–6), melyek a központi települések felé irányultak. A kelet-nyugat tájolású Bodonkutat Szomordokkal (Sumurducu) összekötő, Máriatelke északi határa mentén haladó utat *publica* viának nevezték a források.³³ Egy közút elvileg mindenki számára járható/használható volt. Megfigyeléseink alapján az említett két esetben az utak közvetlenül a *magnae viae*hez csatlakoztak, vagy ennek mentén haladtak. A kutatott térségben két magassági utat dokumentáltunk, amelyeknek nagy valószínűséggel helyi szinten túlnyúló jelentőségük volt. Az egyik *publicának* nevezett út („a parte Berch”) a Lomb-domb tetején haladt, összekötve Nádaskoródot Kolozsvárral.³⁴ Lehet, hogy ez az az út, amelyet egy 1430-as forrás említ mint a Kajántó és Nádaspapfalva közötti határ mentén haladó bércút.³⁵ A második a következőképpen jelenik meg a forrásokban: „*via Vasarosuth alio [nomine] Beerchuth [...]* versus

³¹ 1340: EO 2008, 41/26; 1367: EO 2014, 260–261/639; MOL, DL 28919; 1379: DRH C 2006, 662–675 és 685–688/435 és 442; a 14. század második fele: EO 1997, 259–260/400; MOL, DL 37227 (hamisítvány, 1406–1414 közötti másolatban maradt fenn); EO 2004, 105/220; MOL, DL 28715 (hamis); 1418: ZsOKL 1999, 527–528/2113; MOL, DL 28792 („*via seu semita*”); 1430: UB 1937, 406–412/2098; 1435: MOL, DL 28822; 1559: ANR CJ-F-00320-2-25.

³² SZABÓ 2009, 10. B, 462.

³³ KMJKV 1990, I, 606/1605; MOL, DL 36392, 128, sz. 1 („*per viam publicam a possessione Obuda versus possessione Zomordok predictam, quam viam Darwasthoalya mediaret*”).

³⁴ MOL, DL 28767.

³⁵ UB 1937, 406–412/2098.

Cluswar”.³⁶ E vásáros út biztos fekvése még vitatható,³⁷ viszont azt tudjuk, hogy az apátsági birtoktól északkeletre fekvő településeket kötötte össze Kolozsvárral mint kereskedelmi központtal. A magyarmacskási vásáros útként tekintettek rá, az említett jelzővel nem csupán az út szerepét aláhúzza, hanem Kolozsvár gazdasági vonzerejét is jól szemléltetve a régió településeinek az életében. A fent említett példák az úthálózat helyi szinten végbemenő rangsorolását sejtetik, mely jogi előírásokon, sajátos/helyi igényeken, meglévő térszerkezeteken és a terep megközelíthetőségén alapult.

A fenti példákhoz hasonlóan határjelző szerepe volt északon a *Wagaaswuth* nevű útnak, amely (mint egyetlen, ma is használatban levő út) Diós (Deuşu) és Magyarmacskás (Măcişu) között biztosította a forgalmat (6. kép).³⁸ Ennek az útnak kevés jelentősége van az apátsági birtokok összeköttetésében, de a környéken két másik út is használatban volt Kajántó (beleértve Tiburcztelkét is), Diós (7. kép) és Magyarmacskás között (5. kép/fu9 és mu1).³⁹ A kajántói birtok eme részében bizonyos, terepen még felismerhető útvonalak esetében felmerül a középkori eredet, főleg azokon a területeken, ahol korábban Tiburcztelke és Bőnye (már eltűnt települések) feküdtek (7. kép). Ezeket az utakat még nem érintette modern kori átalakítás/beavatkozás.⁴⁰ Pár utat 14–15. századi források említenek a *Zebedey*-hegy tetején. Térbeli elhelyezkedésük a birtokcsoporton belül kialakult struktúrákhoz kapcsolódik és azokhoz idomul. A sűrű úthálózat terepi beazonosítása nagyrészt Tiburcztelke megjelenéséhez és létezéséhez köthető.

A terepen azonosított számos út egyensúlyt teremt az utak fizikai jellemzőiről majdnem teljesen hiányzó írott adatokkal. Úgy tűnik, hogy a fontosabb, regionális utak a völgyekben haladtak (4. kép; 5. kép/fu1 és 8. fu2 és 7), még akkor is, ha ezek néha mocsaras területek mellett (5. kép/fu1) vagy ezeken keresztül vezettek (5. kép/fu3). Viszont az is jól megfigyelhető, hogy a magasabb területeket is gyakran szeltek át utak, és talán ezek maradtak meg a leglátványosabban a tájban (például a *Zebedey*-hegyi utak és a *Zakadwuthberch* a *Kajathou Pada* területen, Magyarmacskás és Diós felé vagy Szomordok felé). A nagy számban fennmaradt írott forrás ellenére csak két kifejezés jelzi az utak fizikai vonásait: *Wagaaswuth* (vágott út) és *Zakadwuth* (egyenetlen, beszakadt út)⁴¹ (3. kép /26, 9).

A helyi utak egy része az apátsági területeken belüli hatékonyabb közlekedést tette lehetővé, amelyet főleg a helyiek vehettek igénybe, amikor a szántóföldekre, a legelőre vagy az erdőbe akartak eljutni mindennapi teendőik ellátásához. Ezekről a források általában hallgatnak, és terepen is nehezebben azonosíthatók, mivel földútként nagyon változatos képet mutatnak, és majdnem lehetetlen megállapítani, hogy melyik középkori és melyik újkori eredetű.

Középkori tájhasználat (rekonstrukciós kísérlet)

Kajántó szántóföldeket, szénafüveket, legelőket, erdőket, mocsaras vidéket és tavakat magába foglaló határhasználatát az írott források, térképek és terepbejárás segítségével részlegesen rekonstruáltuk (8. kép). Az apátsági birtokokat többféleképpen kezelték, de a földek használatáról az írott források keveset árulnak el, nem tudjuk pontosan, hogy a jobbágyság a művelt földjeiket örökszántásra, örökhasználatra kapták-e, vagy ezeket időközönként újraosztották? Egyetlen késői adat létezik az apátsági birtok osztásáról. 1555 novemberében Kolozsvári János apát és a konvent Borfejti László kolozsmonostori esküdtnak adományozta azokat a földeket, amelyeket Kolozsmonostor határán nagy fáradozással és saját költségén erdőből és cserjésből (irtással) tett szántófölddé, így kivette azokat minden időkre a jobbágyságnak osztani szokott földek közül („*inter alias terras arabiles colonorum nostrorum... connumerari, dividi et sequestrari nullo unquam tempore possint nec valeant*”).⁴² A fenti adat szerint egy archaikus földhasználati módozat volt érvényben, és jól mutatja a középkorban általános tendenciát, miszerint szántóföldeket az erdős, bozótos területek irtásával hoztak létre, majd ezeket kivették az osztható földek sorából. A fennmaradt okleveles anyag alapján Kajántó viszonylag kiterjedt szántókkal, szénafüvekkel, legelőkkel és erdővel rendelkezett. A következőkben röviden kitérünk a különböző, terepen is megfigyelhető, határhasználatra utaló nyomok elemzésére, bemutatására.

³⁶ ZSOKL 1999, 527–528/2113.

³⁷ Egy olyan feltételezés is létezik, amely szerint ez az út Kajántóhoz is kapcsolódott volna, ezt viszont nem tudtuk egyértelműen tisztázni.

³⁸ MOL, DL 28822.

³⁹ DRH C 2006, 667/435.

⁴⁰ Az erőteljes földcsuszamlások és talajerózió miatt az útvonalak egy része elég rossz állapotban maradt meg, így pontos vonalukat nem lehet meghatározni.

⁴¹ EO 2004, 105/220; MOL, DL 28715; ANR CJ-F-00320-2-25 (nagyon közel vagy talán azonos a *Vasarosuth*tal).

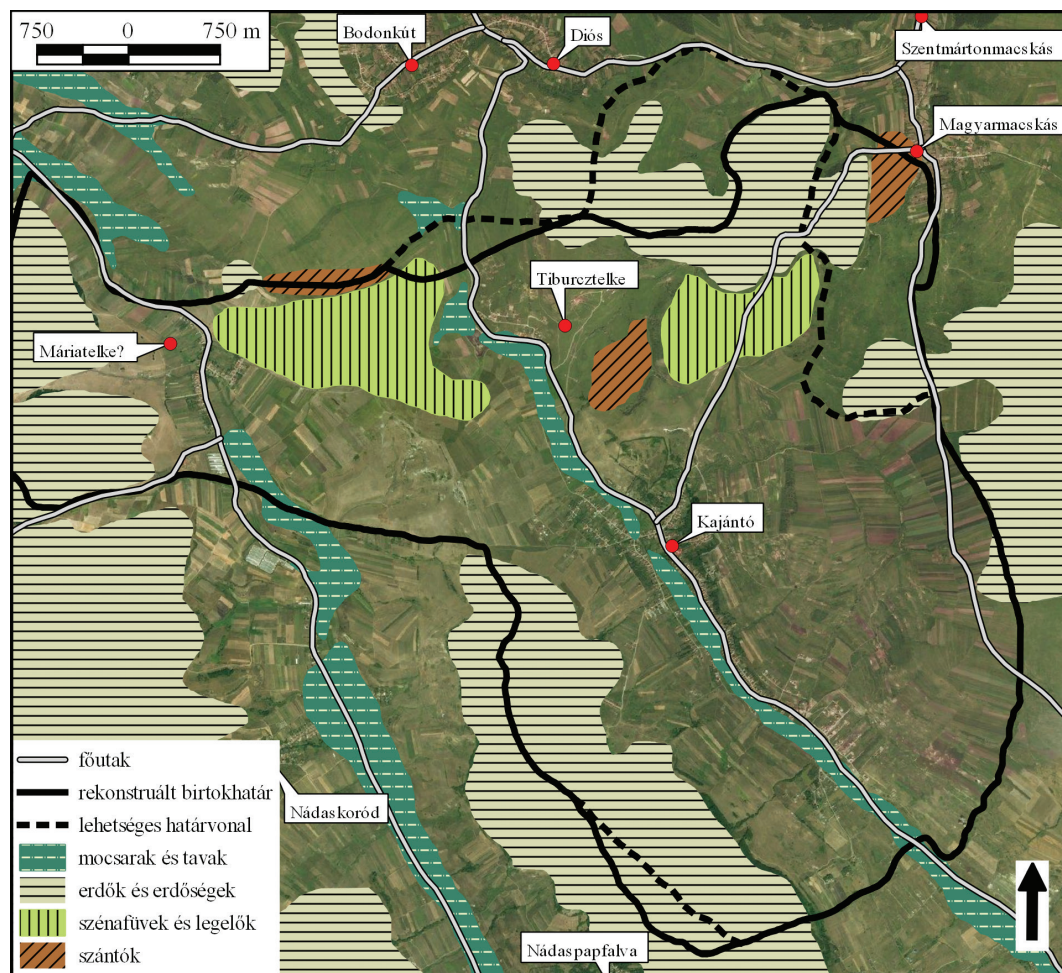
⁴² KMJKV 1990, II, 798/5345.

6. kép. Diós és Magyarmacskás közötti *Wagaaswuth*
Fig. 6. *Wagaaswuth* between Diós and Magyarmacskás

7. kép. Tiburcztelke és Bőnye környékén látható útvonalak
Fig. 7. Road tracks in the area of Tiburcztelke and Bőnye

8. kép. Terepen beazonosított középkori földhasználat nyomai
Fig. 8. Medieval landuse within the estate cluster

Szántók

Az írott források kevés adatot szolgáltatnak a konvent földhasználatáról a kajántói birtokcsoportot illetően, viszont nagy a valószínűsége, hogy a területen szántók nagyobb számban voltak jelen.⁴³ Egy 1314-es hamis határjáró oklevél Szilvástelke és Magyarmacskás határán jelöl szántókat, amelyek a ma is ismert *Warhegy* nevű határdomb déli lejtőjén helyezkedtek el, és átszelte őket a határ (3. kép/8).⁴⁴ Ugyanazt a határvonalat írták le 1440–1450 között, amelyben ugyanazok a szántók kerültek említésre.⁴⁵ 1415-ben a kolozsvári polgárok megtámadták az apát kajántói birtokát, tönkretették a határjeleket, és nagy területet a városnak foglaltak (szántókat, réteket és ligeteket).⁴⁶ Az ügyet csak 1474-ben rendezte Mátyás király, de nem tudni, hogy pontosan hogyan. Annyi bizonyos, hogy a források többet nem tesznek említést róla. További szántókat feltételezhetünk az északi határ mentén is, Máriatelke környékén.⁴⁷

Forrásaink ritkán vallanak arról, hogy mit is termeltek az apátsági birtokokon. Párszor a termények elhordásáról vagy megsemmisítéséről ejtenek szót. 1429-ben ismét a kolozsvári polgárok, felfegyverkezve, lóháton, megtámadták Kajántót, ahonnan „*tria milia capetiarum*” értékű gabonát vittek el.⁴⁸ Amit nem tudtak elszállítani, azt a lovaikkal széttiporták.⁴⁹ A következő évben pedig 1500 *capetia* gabonát vittek el.⁵⁰ Mindkét forrás jelentős mennyiséget említ, és nem tudni, hogy vajon ez volt-e a valós érték, vagy inkább a kolostor részéről megnyilvánuló túlzással kell számolnunk.

⁴³ Kolostori szántók léteztek még Egeresen, Jegenyén, Szentivánban és Apáthidán.

⁴⁴ EO 2004, 105/220; MOL, DL 28715.

⁴⁵ MOL, DL 28837.

⁴⁶ ZsOKL 1997, 186–187/552; MOL, DL 28780. Mivel a leírás csak általánosan sorolja fel ezeket, és nem biztosít részleteket, terepen nem sikerült pontosabb beazonosítást végezni, ezért nem jelennek meg a földhasználati térképen.

⁴⁷ EO 1997, 259–260/400; MOL, DL 37227.

⁴⁸ BOGDÁN 1991, 404–405.

⁴⁹ MOL, DL 28807; UB 1937, 392/2078.

⁵⁰ 1430: CSOMOR 1912, 68.

Legelők, szénafüvek

Az apátság határvitái aránylag korán jelentkeztek. 1339-ben az apát, hosszas pereskedés után kiegyezett a szomszédos Macskási nemesekkel a *Kajanthouoda* (a *Josephbeerke* nevű liget feletti) szénafüvet illetően, amelyet a nemesek átneveztek *Josephzenafywe*-nek (3. kép/10). A viták akkor kezdődtek, amikor a nemesek jobbágysai elfoglalták és törvénytelenül lekaszálták az apátság szénafüvét. A megegyezés szerint a nemesek visszaadták az elfoglalt területet egészen a *Josephberke* nevű erdőig, kifizették a bírságot és véget vetettek a pereskedésnek.⁵¹ Ez azonban nem tartott sokáig, hisz ugyanezt megismételték 1368-ban⁵² és 1369-ben is.⁵³ Pár évvel később, 1375-ben, Macskási Miklós fiai, jobbágyaikkal együtt, marhákat hajtottak el Kajántó és Bőnye határáról (a forrás csak annyit árul el, hogy hatot megöltek, a többi pedig csak pénzért adták vissza a kolostor jobbágysáinak). Emellett, felfegyverkezve, megpróbálták megölni Pált, az apát bőnyei officialisát, majd később felgyújtották Bőnye birtokot.⁵⁴ A pereskedések *Kajanthopada* miatt még 1417-ben is folytatódtak, a felek 1418-ban egyeztek ki abban, hogy a területet kétfelé osztják.⁵⁵ Az apátság számára hátrányos megegyezés a *custos* és a konvent ellenkezésébe ütközött.⁵⁶ Kajántó délkeleti határrészén is találunk legelőket és ligeteket, amint azt a fentebb tárgyalt, Kolozsvárral kialakult konfliktus mutatja. További réteket és szénafüveket a Darvastó környékén említenek a 15. századi források (3. kép/17), viszont ezek már nem igazán tartoztak Kajántóhoz, csak az északi határ haladt át a területen.

Az írott források mellett a terepmunka is fontos adatokat szolgáltatott a szántókat, legelőket és szénafüveket illetően. Ez különösen Tiburcztelke esetében hozott jelentős eredményeket, e hely földhasználatáról a források alig beszélnek. Tiburcztelkét lakott területként utoljára 1676-ban említik, amikor még húsz lakosáról (*inquilinus*) és tizennégy lakatlan házhelyéről emlékeznek meg.⁵⁷ Ekkor szántókat, szénafüveket és halastavakat írtak össze. A területet a 18–19. században már csak mezőként és legelőként használták. Ma az egész völgy legelőként szolgál, állandó tanyával. A völgy mindkét oldalán számos mezőgazdasági célú teraszolás nyoma látható (10. kép). Ezek legkorábbi használata az írott források tükrében a 14. század végére és a 15. század elejére tehető (talán még korábbra is, ha a terület helyneveit vesszük figyelembe), míg legkésőbbi használatuk a 17–18. századra keltezhető. Az előbbieken kívül két kisebb méretű halastó nyomai is jól megmaradtak a tájban. Ezekről legkorábbi adataink szintén a kora újkorból származnak, és nem tudni, hogy már a középkorban használatban voltak-e vagy sem.

Vizek és mocsaras területek

A Kajántó völgyére vonatkozó középkori vízszabályozásról vagy vízhasznosításról az írott források hallgatnak, pár határvitáról szóló iratot leszámítva, amelyekben fennmaradt a *Darvastó* vagy „*terra paludosa*”-nak nevezett vizes-mocsaras terület emléke. Szinte bizonyos, hogy az apátságnak ezen a birtokán halastó volt, hisz e tekintetben maga a település neve is sokatmondó (Kajántó). Ezenfelül későbbi említésekéből és a katonai felmérésekből kiderül, hogy Tiburcztelke mellett, Kajántótól északra volt egy halastó, amelyet ma is használnak. Ez azonban nem a forrásokban szereplő *Darvastó*, a határleírások pontos vizsgálata ugyanis azt mutatja, hogy ezt máshol kell keresni. A *Darvastónak* nevezett, hol mocsaras területként, hol halastóként felbukkanó terület Kajántótól nyugatra, Máriatelke nyugati határrészén, Bodonkúttól délre és Szomordoktól északkeletre keresendő (3. kép/17 és 11. kép). Ma a Szellőcske (Săliștei) völgyben helyezkedik el, melyet kiterjedt legelő választanak el Kajántótól és a papfalvi völgytől. Legelső említése 1367-ből származik, egy Máriatelke határát leíró oklevélből.⁵⁸ A *Darwastho* helynévként ma már nem létezik, utolsó említése tóként 1452-ben történt, amikor körülötte fekvő földeket adtak zálogba.⁵⁹ 1461-ből két ízben is említik a *Darwasthoalya*⁶⁰ és *Darwasthowelgye*⁶¹ részeket. Az újkori források már több halastavat említenek, ezek egy része akár késő középkori eredetű is lehetett. Egy 1676-os forrás szerint egy gáttal ellátott halastó és egy malom

⁵¹ MOL, DL 28725; DL 36403.

⁵² DRH C 1994, 546/353.

⁵³ ZsOKL 1951, 501/4519; ZsOKL 1951, 502/4532.

⁵⁴ MOL, DL 26758; DRH C 2002, 575–577/422.

⁵⁵ ZsOKL 1999, 527–528/2113; MOL, DL 28792.

⁵⁶ MOL, DL 36896, ZsOKL 1999, 549/2212.

⁵⁷ SZABÓ 2009, 10. C, 930.

⁵⁸ EO 2008, 260/639; MOL, DL 28919.

⁵⁹ KMJKV 1990, I, 467/1069; MOL, DL 36403, 81, sz. 3.

⁶⁰ KMJKV 1990, I, 606/1604; MOL, DL 27906.

⁶¹ 1538: KMJKV 1990, II, 605/4635; MOL, DL 36404 fol. 138–139, sz. 1.

volt a falu alsó részén. Egy másik, *Csíkos-tónak* nevezett, gát nélküli halastó a falu felső részén húzódott, és esős időszakban halászni lehetett benne.⁶² Valószínűleg ugyanazt a halastavat említik 1732-ben Kajántó mellett, a falu felső részén *Csikász-tó*⁶³ néven (amely akkor fel volt töltődve, és nádas volt). Egy második, nagyobb tó is megjelenik, melynek gátját a birtok malma megrongálta. 1732-ben a Mária-tó és Mária-rét nevű helyeket említik, amelyek talán Máriatelkéhez köthetők. A kolozsmonostori uradalmi iratok 1787-ben már azt sugallják, hogy csak egy halastó létezett, egy lisztelő malommal (*mola farinacea*) Kajántó területén, amit *Malomgátnak* hívtak.⁶⁴ Ugyanaz a dokumentum Tiburcz prédiom leírásánál kiemeli, hogy egy *tiburtzi tó* és egy *kajántói tó* létezett.⁶⁵ Pár halastó a katonai felméréseken is jól látható, amelyek közül mára csak egy van használatban, a többi megszűnt a 19–20. századi folyószabályozásokat követően.

Erdők

A forrásokból, de az uradalmi leírásokból is tudjuk, hogy a középkori Kajántó területén több erdős terület létezett. A határleírások és a fennmaradt térképek alapján elmondható, hogy a Kajántó-völgyi erdős területek nem változtak jelentősen a késő középkor óta, az erdőirtások kisebb léptékűek, mint azt korábban gondolták. Lényeges erdőcsökkenés az északi és keleti határ mentén érzékelhető.

A fás területek talán legkorábbi említése 1339-ből való: Kajántó északi határa mentén helyezkedett el a *Zyluastelkeberke*, vagy másként *Jospeherke* (3. kép/11), a *KayanthoPada* nevű szénafű szomszédságában, amely miatt az apátság többször is összetűzésbe került a Macskási nemesekkel.⁶⁶ Ezt a területet csak egyetlen forrás említi. Egy 1367-es határjárás Kajántó határain belül említi egy *Mariatelekfewnek* nevezett erdőt (*silva*), amely északnyugaton Szomordokkal volt határos, ennek közelében pedig délre egy *Kyralkutafeu* nevű liget (*nemus*) helyezkedett el (3. kép/13, 14).⁶⁷ 1502-ben egy földelosztásban újra megtaláljuk a *Kyralkwthaerdwye* nevű erdőt. Ezek a középkori erdőnevek nem maradtak fenn máig, viszont úgy tűnik, hogy az erdőnevek a (főleg a 17–18. században) régióba érkező új lakosok és frissen létesült települések idején változtak meg. A történelmi térképek kevés erdőnevet tartalmaznak, sokszor csak a nagyobb erdőségek neve van feltüntetve. A katonai felmérések közül talán a harmadik tartalmazza a legtöbb helynevet. Máriatelke környékén az 1850-es években alakult egy új település (az első katonai felmérésen csak egy fogadó volt a környéken) Csonkatelep-Szelis-tye (Săliște Nouă) névvel. Máriatelke 15. századi eltűnése után a területét Kajántó és Tiburcztelke kebelezte be. Érdekes, hogy a harmadik katonai felmérés egy *Király-erdőnek* nevezett erdőt tüntet fel aránylag közel ahhoz a helyhez, ahol mi a *Kyralkwthaerdwye* erdőt azonosítottuk, a *Csonka-erdővel* átellenben.⁶⁸ A *Csonka-erdő* elhelyezkedése is sokatmondó, mert az írott források alapján ott fekszik, ahol valamikor a *Mariatelekfew-erdő* létezett. Egy 14. századi (hamis) határjáró oklevél szerint Kajántó északi határán egy *Fashalomnak* nevezett dombon két határjel volt (3. kép/19).⁶⁹ Valószínűleg ugyanazt a dombot írja le *Hashalyom* néven Óbuda (a mai Bodonkút elnéptelenedett része) határa.⁷⁰ Utoljára 1452-ben szerepelt.⁷¹ 1418-ban Bőnye közelében is említene egy *Hegmegeerdew* nevű erdőt.⁷² Egy apátsági erdőt jelöl Szilvástelke határában a fent már említett 1314-es hamis és egy 1440–1450-es hiteles határjáró oklevél. Ugyanezen a területen a Genemacskásával (eltűnt település) határos út mentén, felfelé menet egy másik erdő létezett, amit *Berch nemoroso*-nak neveztek.⁷³

1377-ben egy kajántói ligetet emlegetnek a déli határ mentén, amelyből egy patak eredt.⁷⁴ Az 1430-as határjárás ugyanazokat a tájelemeket említi, mint az 1377-es (Kajántó és Kolozsvár közötti déli határ), viszont a liget vagy erdő pontos neve itt sem jelenik meg. A keleti határvonal nagyrészt erdős magaslaton haladt keresztül, ahogy ezt egy nádasapfalvi területfelosztás is jól mutatja.⁷⁵

⁶² SZABÓ 2009, 10. A, 309–310.

⁶³ HERMANN 1887, 727–729, 476–485.

⁶⁴ SZABÓ 2009, 10. A, 312.

⁶⁵ SZABÓ 2009, 10. C, 931.

⁶⁶ MOL, DL 289168, 28725.

⁶⁷ EO 2014, 260–261/639; MOL, DL 28919.

⁶⁸ A *Csonka/Csonkás-erdőt* először 1787-ben említik (lásd: SZABÓ 2009, 10. A, 312) mint allodiális erdőt.

⁶⁹ EO 1997, 259–260/400; MOL, DL 37227.

⁷⁰ MOL, DL 36402, 172–173, sz. 1; MOL, DF 257629.

⁷¹ KMJKV 1990, I, 467/1069.

⁷² MOL, DL 28792.

⁷³ MOL, DL 28837.

⁷⁴ UB 1897, 468/1075: „magnum meatum aquae similiter Pathak dictum, qui de nemore possessionis Kayantho vocata exibat”.

⁷⁵ MOL, DL 28767.

9. kép. Egykori szénafű, ma Groapa Tiburțului
Fig. 9. The former hay land at Groapa Tiburțului

10. kép. Tiburcztelke elhelyezkedése a völgyben, háttérben a Zebedey-dombbal
Fig. 10. The location of Tiburcztelke in the valley, with Zebedey hill in the background

11. kép. Darvastó és környéke
Fig. 11. Darvastó and its surroundings

12. kép. A bőnyei erdő Tiburcztelke felől
Fig. 12. Bőnye forest as seen from Tiburcztelke

Ritkán ugyan, de a határjárásokban jelölnek bizonyos fákat, amelyek határjelek voltak, főleg erdőkben, erdőszéleken vagy ligetekben. Amikor Kajántó északi határát írják le, amely az egykor fás Zebedey-dombon haladt keresztül, a Magyarmacskást Kajántóval összekötő út környékén két tölgyfa szolgált határjelként (*arbore ilicis*).⁷⁶ Egy zálogügylet keretén belül, 1476-ban ugyanennek az erdős területnek egy Dióshoz tartozó részét jelölik Sebedee név alatt.⁷⁷ 1787-ben Magyarmacskás és Fejérd felé, az út mellett, mely Óbudára ment egy Tyburciensis berek nevű allodiális erdőt jegyezték le.⁷⁸ Ugyanaz a forrás egy Bönye erdeje nevű (12. kép), több fafajtából álló erdőt is megemlít azon patak mellett, mely Magyarmacskásra folyik. Ez az erdő a harmadik katonai felmérésen is jól látható.

Összegzésként azt mondhatjuk, hogy igen változatos földhasználati képet festenek a források, melyeket helyenként a terepbejárás alatt összegyűjtött tájrégészeti elemek is megerősítenek. Fontos kiemelni, hogy az itt bemutatott adatok peres ügyekből és határjárásokból származnak, így tehát főleg a határ menti földhasználatról alkothattunk átfogó képet. Azt, hogy a kajántói birtoktömb belsejében milyen földeket vontak használatba és hogyan, nem tudjuk. Viszont ha a határok mentén, a központi településektől messze ennyire intenzív és változatos volt a földhasználat, akkor jó eséllyel a települések közelében is hasonló lehetett a helyzet, de nem maradtak ránk középkori források, amelyek ezeket dokumentálták volna. A modern kori források már lényegesen több információt tartalmaznak a terület belső hasznosításáról, ahol lehetett, ezeket is bevontuk a vizsgálatba. A belső területek használatának terepi megfigyelése és elemzése körülményesebb, mint a határ mentieké, mivel ezeket a földrészeket a mai napig használják. Fontos kiemelni, hogy a kora újkori és újkori források már sokkal több adatot tartalmaznak a földhasználatról, sőt akár az erdőhasználatról is, de ezeket már egy teljesen eltérő, uradalmi kontextusban kell értelmezni, amely csak részben őrizte meg középkori jellegét. Ehhez pedig lényegesen hozzájárult az új lakosok által képviselt esetleges eltérő földhasználat és az új települések kialakulása, szerkezete.

IRODALOM

ANR

Arhivele Naționale ale României, Arhiva medievală a României.
<http://arhivamedievala.ro>

BOGDÁN I.

1991 *Magyarországi őr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig.* Budapest.

CSOMOR L.

1912 *A kolozsmonostori benczés apátság és birtokai (1556-ig).* Kolozsvár.

DRH C

1994 Dani, I. – Gündisch, G. K. – Pervain, V. – Răduțiu, A. – Rusu, A. A. – Andea, S. (ed.): *Documenta Romaniae Historica, C Transilvania*. XIII. București.

2002 Răduțiu, A. – Pervain, V. – Andea, S. – Gross, L. (ed.): *Documenta Romaniae Historica, C Transilvania*. XIV. București.

2006 Andea, S. – Gross, L. – Pervain, V. – Dincă, C. A. (ed.): *Documenta Romaniae Historica, C Transilvania*. XV. București.

ENTZ G.

1994 *Erdély építésze a 11–13. században.* Kolozsvár.

BÓNA I.

1974 *A középkor hajnala. A gepidák és a langobardok a Kárpát-medencében.* Budapest.

EO

1997 Jakó Zs. (szerk.): *Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez. I.* Budapest.

⁷⁶ Leggyakrabban a tölgyfákat jelölték meg határjelként.

⁷⁷ MOL, DL 36403, 115, sz. 1.

⁷⁸ SZABÓ 2009, 10. A, 312.

- 2004 Jakó Zs. (szerk.): *Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez*. II. Budapest.
- 2008 Jakó Zs. – Hegyi G. – W. Kovács A. (szerk.): *Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez*. III. Budapest.
- 2014 Jakó Zs. – Hegyi G. – W. Kovács A. (szerk.): *Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez*. IV. Budapest.
- FEJÉR G.
1829 *Codex Diplomaticus Hungariae*. III. 1. Buda.
- HERMANN O.
1887 *A magyar halászat könyve*. Budapest.
- JAKÓ ZS.
1984 A kolozsmonostori apátság hamis oklevelei. *Levéltári Közlemények* 55. 2. 111–139.
- KMJKV
1990 Jakó Zs. (szerk.): *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei*. I–II. Budapest.
- LUPESCU R.
2005 Kolozsvár korai történetének buktatói. *Erdélyi Múzeum* 67. 3–4. 25–77.
- MOL DL, DF
Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár és Fényképgyűjtemény.
<https://archives.hungaricana.hu/hu/charters>.
- SZABÓ N. GY.
2012 *A kolozsmonostori bencés apátság gazdálkodása a késő középkorban*. Doktori disszertáció (kézirat). Debrecen.
- SZABÓ T. A.
2009 *Erdélyi történeti helynévgyűjtése*. 10. A–C (Kolozs megye). Budapest.
- TAKÁCS L.
1987 *Határjelek, határijrás a feudális kor végén Magyarországon*. Budapest.
- TODA, O.
2015 Căi de comunicație nord-transilvăne și direcțiile de trafic ale Clujului medieval. *Analele Banatului* 23. 253–275.
- UB
1897 Zimmermann, F. – Werner, C. (Hrsg.): *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. II. Hermannstadt.
- 1937 Zimmermann, F. – Gündisch, G. (Hrsg.): *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. IV. Köln.
- ZSOKL
1951 Mályusz E. (szerk.): *Zsigmondkori oklevéltár*. I. Budapest.
- 1957 Mályusz E. – Borsa I. (szerk.): *Zsigmondkori oklevéltár*. V. Budapest.
- 1999 Mályusz E. – Borsa I. (szerk.): *Zsigmondkori oklevéltár*. VI. Budapest.

**LAND USE ON THE KAJÁNTÓ VALLEY PROPERTIES OF
KOLOZSMONOSTOR BENEDICTINE ABBEY**
(Summary)

The present paper discusses and reconstructs the land use of the most important royally founded Benedictine abbey of medieval Transylvania, Kolozsmonostor. Along its history the abbey owned and managed around 44 settlements and lands but here we shall concentrate only on a small part of the whole. Important part of our research aims also at mapping and analyzing the settlement and road structure of the investigated region.

As a result of our research we managed to reconstruct the late medieval boundary of the monastic

estate cluster in the Kajántó (Chinteni) Valley based on a high number of preserved perambulations of the monastic properties and of the neighboring settlements. The estate cluster comprised altogether five settlements or lands (Kajántó, Máriatelke, Bőnye, Tiburcztelke, and Szilvástelke) from which only Kajántó exists today; the others had disappeared along the ages. Most probably Kajántó was the central property, the other settlements and lands were located on its boundary. Their individual boundaries, separating them from Kajántó, were also mentioned, though rarely. Where available, litigious documents were used for boundary reconstruction and land use assessment. The best documented areas were those, where violent land occupations occurred and litigations prolonged for several decades, just as in the case of Tiburcztelke, where litigations lasted for several generations. Such areas were situated especially in the northeast and at the southern boundary line of the estate cluster.

The communication network of the studied area shows various functions and a hierarchy of roads. Local or regional ones connected the monastic settlements to the surrounding villages and land plots, while an important long distance communication route, called the King's road (via Regia), probably ensured the fastest connection to Kolozsmonostor. Generally, the spatial orientation of the roads complied with the inner structures of the properties and with the positioning of the town of Cluj, which represented a major economic force in the region.

The monastic land use indicates a great variety for the region, which could support all kinds of uses, such as crop production, animal husbandry, forestry and fishing: arable lands, pastures, hay lands, forests, marshy areas, and fishponds. Yet, if one takes into consideration the intensity and variety of the land use along the border areas of Kajántó, it can be hypothesized that the situation inside the territory, about which the sources are silent, was probably similar.